

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 27/2 (Aralık / December 2022), 283-298

The Reasons for Semantic Changes in The Arabic Language Arap Dilinde Anlam Değişmesinin Sebepleri

Ramazan MEŞE

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Ana
Bilim Dalı

Asst. Prof., İnönü University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic
Studies, Malatya/Türkiye

ramazan.mese@inonu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8524-7923

Furkan TAYŞAN

Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim
Dalı

Research Assistant, İnönü University, Faculty of Theology, Department of Basic
Islamic Studies, Malatya/Türkiye

furkantysn13@gmail.com ORCID: 0000-0003-2901-4644

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 03 Eylül/September 2022 Kabul Tarihi / Date Accepted: 12 Ekim/October 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2022 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Meşe, Ramazan – Tayşan, Furkan. "İslâm Vakıflar Hukukunda Mütevellî'nin Mali Tasarrufları". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (Aralık 2022), 283-298.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1170670

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ramazan Meşe – Furkan Tayşan).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

The Reasons for Semantic Changes in The Arabic Language

Abstract: Language is the most important communication tool that humans have used since their existence. People express their feelings and thoughts with language and can communicate with other people through language. Language, by its nature, is a social phenomenon that is open to change and transformation. Throughout the history of humanity, the vocabulary in the language used by societies has been in constant motion due to various reasons such as war, migration, revolution, commercial events, social and cultural factors. Some words have undergone semantic extension, some semantic restriction, some semantic improvement, some semantic deterioration, and some completely changed in meaning. In this paper firstly, the ways in which semantic changes, which are among the important subjects of semantics, occur at the general level are explained, and then the factors that cause semantic changes in the Arabic language are discussed in the light of examples. Among these reasons, the most common linguistic, historical, social, cultural, political, psychological, the effects of foreign languages, the widespread use of the word and the necessity of naming are handled. While explaining these changes, the branches of science that are in relation with semantics were applied.

Keywords: Arabic Language, Language, Semantics, Semantic Changes, Reasons for Semantic Changes.

Arap Dilinde Anlam Değişmesinin Sebepleri

Öz: Dil, insanın varoluşundan beri kullanageldiği en önemli iletişim aracıdır. İnsan duygu ve düşüncelerini dil ile ifade etmekte, diğer insanlarla dil vasıtasıyla anlaşabilmektedir. Dil, doğası gereği değişime ve dönüşüme açık toplumsal bir olgudur. İnsanlık tarihi içerisinde toplumların kullandıkları dildeki kelime hazneleri savaş, göç, devrim, ticari olaylar, sosyal ve kültürel faktörler gibi çeşitli sebeplerden dolayı sürekli bir hareketlilik içerisinde olmuştur. Kimi sözcükler anlam genişlemesine, kimisi anlam daralmasına, kimisi anlam iyileşmesine, kimisi anlam kötüleşmesine, kimisi de anlamın tamamen değişimine uğramıştır. Bu çalışmada ilk olarak anlambilimin önemli konuları arasında yer alan anlam değişmelerinin genel düzeyde hangi yollarla meydana geldiğine değinilmiş, daha sonra Arap dili özelinde anlam değişmesine sebep olan faktörler örnekler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sebeplerden en yaygın olarak görülen dilsel, tarihsel, sosyal, kültürel, siyasi, psikolojik, yabancı dillerin etkisi, sözcüğün yaygın olarak kullanımı ve isim koyma zarureti gibi faktörler ele alınmıştır. Söz konusu değişimler izah edilirken anlambilimle ilişki içerisinde bulunan bilim dallarına başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Dil, Anlambilim, Anlam Değişmesi, Anlam Değişmesinin Sebepleri.

Extended Summary: When the history of the studies in the field of linguistics is examined, it is seen that the meanings of the words in the language have been emphasized in various ways since the early periods. Semantic issues in ancient Greek and Indian cultures have been partially addressed. For centuries, many thinkers and philosophers have focused on the meanings of words. Although the history of the studies within the scope of semantics goes back a long time in this framework, the emergence of an independent discipline in the form of "semantics" was only possible after the 19th century and it has started to be discussed on a large scale especially recently.

Since the first periods of Islamic history, Arab linguists have also given importance to the significations of utterances and have examined the issues in this manner under the title of "al-dalāla" in the meaning of "indication". As a matter of fact, the name "ilm al-dalāla" is often used in response to the semantic expression in the Arabic language. Eastern and western civilizations have had a share in different ways in the semantics being an independent discipline. For example, the efforts and determinations of logicians and methodists in the Islamic tradition have laid the groundwork for the examination of some issues in modern semantics. Therefore, it is necessary to consider the

contributions of these civilizations in the maturation of semantics, which began to be seen as an independent field in the modern period.

The subject of semantic change, which is discussed within the scope of semantics, has entered the field of study of linguists. Words in the language can undergo semantic changes in different ways, such as semantic extension, semantic restriction, semantic improvement or semantic deterioration. There are some factors that cause these changes. While focusing on the changes in meaning, external factors such as social, cultural, historical and geographical that cause these changes are emphasized. In this study, firstly, the ways in which semantic changes occurred in the general plane were examined, and then the main factors that led to these changes were tried to be determined by giving examples specific to the Arabic language. While explaining these changes, disciplines such as philosophy, logic, history, sociology and psychology with which semantics are in relation were applied.

Semantic change methods are discussed under the headings of semantic extension, semantic restriction, semantic improvement, semantic deterioration, complete change of meaning and transition from concrete to abstract meaning. After examining these methods in the light of examples, the factors that lead to the change in meaning are discussed by giving examples in the Arabic language.

The reasons arising from the structural flexibility of the grammar, rhetoric and phonetics of the Arabic language are discussed under the title of linguistic reasons. Under the title of historical reasons, the periodic changes in the meanings of the words in the Arabic language are emphasized and in this context, the effect of historical factors on the meaning change is examined. The effect of the lifestyle of the Arab society and the social and cultural changes they have undergone on the meaning of words are discussed under the title of social and cultural reasons. At this point, it has been seen that historical, social and cultural factors are in close relationship with each other. The reflection of the policies of the states and the attitudes they adopt to the meanings of the words in the Arabic language is examined under the title of political reasons. The meaning changes arising from the widespread use of a word in the Arabic language are discussed under the title of reasons arising from multiple use. The issue of revealing words that will point to a situation or object that appears over time has been examined under the title of naming need. In this context, it has been seen that the need for naming in the Arabic language is mostly met by ascribing new meanings to an existing word in the language. Under the title of the effect of foreign languages, firstly, it is discussed that the words transferred from foreign languages to Arabic have a different meaning from the meaning they express in the source language during the transfer. Then, it is mentioned how the meaning of a word in the Arabic language has changed depending on its use in other languages. Finally, under the title of psychological reasons, the effects of people's spiritual, mental and psychological states on the actual meanings of words are emphasized.

The reason for the change of a word whose meaning has changed can be attributed to more than one factor. The words discussed in this study are listed under the factors that are thought to affect the meaning change the most. In cases where the efficacy status of the reasons was close, the words discussed were examined under more than one heading. It has been concluded that among the listed factors, linguistic factors and historical, social and cultural factors are more prominent than other factors in the context of the Arabic language.

Keywords: Arabic Language, Language, Semantics, Semantic Changes, Reasons for Semantic Changes.

Giriş

Dilbilim çalışmalarının tarihi çok eskiye uzansa da “anlambilim” şeklinde müstakil bir alanın ortaya çıkması ve bu alandaki çalışmaların yaygınlık kazanması XIX. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Kadim Yunan ve Hint kültüründe yapılan dilbilim ile alakalı çalışmalar içerisinde anlambilim meselelerine kısmen değinilmiştir. Yunan filozoflardan Aristoteles ve Platon lafız-anlam ilişkisine dair görüşlerini dile getirmişlerdir. Daha sonra gerçekleştirilen dilbilim çalışmalarında da yer yer anlambilim konuları ele alınmıştır. XVII. yüzyıl düşünürlerinden John Lock (ö. 1704) ve Francis Bacon (ö. 1626) ile XVIII. yüzyıl düşünürlerinden Leibniz (ö. 1716) ve Herder (ö. 1803) gibi isimler sözcüklerin anlamları üzerinde durmuşlardır. Alman dilci H. Reisig (ö. 1829) XIX. yüzyılın başlarında bu sahaya dair “semasiologie” terimini kullanmış ve dilde doğrudan anlam noktasına yoğunlaşarak anlambilimin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Sonraları bu alana “semantik” adının verilmesi ise modern anlambilimin kurucusu sayılan Fransız dilci Michel Breal (ö. 1915) sayesinde olmuştur. Kendisi 1897 yılında yayımladığı kitabına *Essai de Semantique* ismini vererek “semantik” sözcüğünün bu alana özgü bir terim olarak kullanılmasını sağlamıştır.¹ Yunan asıllı bu sözcük (kök. semantikos) “delalet, işaret” anlamlarına gelmektedir.² Breal, kitabında tarihsel süreç içerisinde sözcük türetimi ve anlam değişimi konularına yoğunlaşmıştır. Breal’den sonra anlambilim çalışmaları hız kazanmış; Adolf Noreen (ö. 1925), Kristofer Nyrop (ö. 1931), Charles K. Odgen (ö. 1957) ve Ivor A. Richards (ö. 1979) gibi isimler bu sahada önemli çalışmalara imza atmışlardır.³ 1930’lu yıllarda Amerika’da A. Korzybski (ö. 1950) ile birlikte anlam konuları çok geniş düzlemde ele alınmaya başlamıştır.⁴ İlerleyen süreçlerde semantik çalışmaları kapsamında belirli bir alana ait kelimelerin anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi veya anlam kötüleşmesine uğrayarak yaşadıkları anlam değişimleri incelenmiş ve anlam değişimine yol açan sosyal, kültürel, tarihi ve coğrafi gibi harici unsurlar üzerinde durulmuştur.⁵

Arap dilcileri anlambilim başlığı altında ele alınabilecek meseleleri الدلالة (delalet, gösterge) kavramı kapsamında incelemişlerdir.⁶ Arap dilinde anlambilim ifadesine karşılık olarak ise ekseriyetle “ilmu’d-delâle” ismi kullanılmıştır. Erken dönemde bu alan sadece dilbilimin konusu olarak görülmemiş; fıkıh, kelâm, tefsir ve usul vb. gibi diğer İslami ilimlerin de üzerinde durduğu bir mesele olmuştur.⁷ Arap dilciler ilerleyen süreçlerde semantik bilimi kapsamında eserler ortaya koymuşlardır. Ahmed b. Fâris’in (ö. 395/1004) lafız-delâlet ilişkisi üzerinde durduğu *Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğa* adlı eseri bu bağlamda örnek gösterilebilir.⁸ Yine İbn Cinnî’nin (ö. 392/1002) *el-Hasâis* eseri de bu noktada dikkate değerdir.⁹ Câhız da (ö. 255/869) eserlerinde dilbilim başlığı altına giren meseleleri ele almıştır.¹⁰ Bazı Arap dilciler lafız-delalet ilişkisine dair görüşlerini Yunan filozoflardan etkilenerek ortaya koymuşlardır.¹¹ Fârâbî (ö. 339/950) ise bu minvaldeki görüşlerini felsefe ve mantık ilimleri çerçevesinde dile getirmiştir.¹²

Anlambilimin sıkı ilişki içerisinde bulunduğu bazı bilimler vardır. Bunların başında “göstergebilim (semiyotik)” gelmektedir. Göstergebilim “dilsel ve dilsel olmayan gösterge dizgelerini inceleyen bilim” şeklinde tanımlanmaktadır. Genel hatlarıyla dilbilim, göstergebilimin bir alt dalı

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982), 3: 141-143.

² Fayiz ed-Dâye, *İlmü’d-Dilâleti’l-‘Arabiyye* (Dimaşk: Daru’l-Fikr, 1996), 6.

³ Ahmed Muhtar Ömer, *İlmü’d-Delâle* (Kahire: Âlemü’l-Kutub, 1998), 22-23.

⁴ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3: 145.

⁵ Muhammet Mücahit Asutay, *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin el-Hasâ’isteki Temelleri* (Doktora, Atatürk Üniversitesi, 2003), 25.

⁶ ed-Dâye, *İlmü’d-Dilâleti’l-‘Arabiyye*, 8.

⁷ Asutay, *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin el-Hasâ’isteki Temelleri*, 27.

⁸ İbrahim Enîs, *Delâletü’l-Elfâz*, 3. Bs (Kahire: Mektebetu Encelu’l-Mısriyye, 1976), 67.

⁹ Kadir Kınar, *Anlambilimi ve Arap Anlambilimi* (İstanbul: Ravza Yay., 2008), 43.

¹⁰ Kınar, *Anlambilimi ve Arap Anlambilimi*, 35.

¹¹ ed-Dâye, *İlmü’d-Dilâleti’l-‘Arabiyye*, 64.

¹² Asutay, *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin el-Hasâ’isteki Temelleri*, 29.

sayılmakta; bu noktada anlambilim göstergebilimin konuları arasında yer almaktadır. Felsefe ve mantık da anlambilim ile sıkı ilişki içerisinde olmuş, çağdaş birçok felsefeci dil ile hakikat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Anlambilim dilin bireysel boyutuyla ilgilenen psikoloji ve sosyal ve kültürel boyutuyla ilgilenen sosyoloji ve tarih bilimleriyle de ilişki içerisinde dir.¹³ Bunların yanı sıra insanın kökeninin ve yaşam biçiminin dille ilişkilendirilmesi noktasında antropoloji de anlambilimin ilişki içerisinde olduğu dallardan sayılmıştır.¹⁴ Anlambilimin inceleme sahasında yer alan anlam değişmelerinin sebepleri izah edilirken bu bilim dallarına başvurmak kaçınılmaz olmaktadır.

1. Anlam Değişme Yolları

Bir dilin haznesinde yer alan sözcüklerin medlulleri çeşitli yollarla değişime uğrayabilir. Bu değişimler genel düzlemde; anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, anlamın tamamen değişmesi ve somut anlamdan soyut anlama geçiş başlıkları altında incelenebilir.

1.1. Anlam Genişlemesi

Anlam genişlemesi, alanı dar olan bir kelimenin zaman içinde daha geniş ve daha genel bir anlam ifade etmesi olayıdır.¹⁵ Bu dil olayında bir şeyin bir türünü ifade eden sözcükler zamanla o şeyi bütün türleriyle kapsar hale gelir ve toplumun tüm kesimlerince kullanılmaya başlar. Diğer yandan bir sözcüğün anlam alanı genişlerken kavramları karşılama gücü azalabilir.¹⁶ Anlam genişlemesine “kültür” kelimesi örnek verilebilir. Kelime asıl itibarıyla “*ekilmeye hazır toprak, tarla*” anlamına karşılık gelirken zamanla anlam genişlemesine uğrayarak “*yüzyıllar boyunca elde edilen maddi ve manevi değerler bütünü*” şeklindeki bilinen anlamıyla telakki edilmeye başlamıştır.¹⁷ Günümüzde yolda seyreden taşıtlar için kullanılan سیارة kelimesi başlarda “kafile” anlamını ifade etmekteydi.¹⁸ Nitekim وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ “*Bir kervan geldi...*”¹⁹ ayetindeki سیارة sözcüğü bu anlamda kullanılmıştır. Yine وَلَا يَأْتُونَ الْبَاسَ إِلَّا قَلِيلًا “*Zaten onların pek azı savaşa gelirler*”²⁰ ayetinde olduğu gibi “savaş” manasında kullanılırken sonraları her türlü zorluğa işaret etmiştir. Ayrıca Arap lehçelerinde her çiçeğe ورد “gül” denmesi ve deniz ve nehrin her ikisi için بحر “deniz” kelimesinin kullanılması anlam genişlemesi bağlamında değerlendirilebilir.

1.2. Anlam Daralması

Anlam daralması, bir sözcüğün kavram ve anlam alanı açısından daralmaya uğrayarak ilk zamanlar anlattığı şeyin sadece bir kısmını veya bir çeşidini anlatması şeklinde tanımlanır.²¹ Buna mananın tahsisi diyenler de olmuştur.²² Örnek olarak başlarda “zerdali, kayısı, şeftali, erik” gibi taş çekirdekli meyveler için kullanılan “erik” kelimesi anlam daralmasına uğrayarak tek bir meyveyi ifade etmeye başlamıştır.²³ صحابة kelimesi de sözlük anlamı itibarıyla “arkadaş” manasındaki صاحب

¹³ Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 14-16.

¹⁴ Asutay, *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin el-Hasâ'isteki Temelleri*, 39.

¹⁵ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992), 10.

¹⁶ Bahattin Sav, “Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23/1 (2003): 157-158.

¹⁷ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 10.

¹⁸ Ulyân b. Muhammed el-Hâzîmî, “Arap Anlam Bilimi”, *B.Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, trc. Tahsin Yurttaş 1/2 (2014): 107.

¹⁹ Yûsûf 12/19.

²⁰ el-Ahzâb 33/18.

²¹ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 9.

²² Bk. Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 245.

²³ Sav, “Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 155.

kelimesinin çoğul formundadır.²⁴ İslam'ın ortaya çıkışıyla birlikte kapsam alanı daralarak Hz. Peygamber'i görüp ona iman edenleri nitelemek için kullanılır olmuştur. حريم kelimesi de başlarda her türlü mahrem unsurları için kullanılırken zamanla sadece kadınlara has bir kullanım haline gelmiştir.²⁵ Yine مركب kelimesi de sözlükte "her türlü binilen taşıt" anlamına gelirken sonraları çoğunlukla deniz taşıtları için kullanılır olmuştur.²⁶

1.3. Anlam İyileşmesi

Anlam iyileşmesi, kötü anlam ifade eden bir kelimenin zaman içinde daha iyi bir anlam kazanması olayına denir. Eski Türkçede "kötü, fena" anlamlarında kullanılan *yabız* sözcüğü sonraları ses değişimine uğrayarak *yavuz* formundaki "iyi, yiğit" anlamlarına dönüşmüştür.²⁷ Bu hususun Arap dilinde en dikkat çeken örneklerinden birisi ise مَارَشَال kelimesidir. Başlarda "ahır hizmetçisi" anlamında kullanılan bu kelime zamanla anlam iyileşmesine uğrayarak birçok dilde müstesna bir askerî unvanı ifade etmeye başladı. Yine رَسُول kelimesi mutlak olarak "elçi" anlamına gelirken sonraları sadece peygamberler için kullanılır oldu. سُلْطَان ve مَلِك kelimeleri ise başlarda hemen hemen aynı düzlemde kullanılırken ilerleyen süreçlerde سلطان unvanı مَلِك unvanına göre daha üstün görülmeğe başladı.²⁸

1.4. Anlam Kötüleşmesi

Anlam kötüleşmesi, iyi anlam ifade eden bir kelimenin zaman içinde kötü veya kötüye doğru giden bir anlam ifade etmesi; bu minvalde zayıflaması olayıdır.²⁹ Farsçadan Türkçeye geçen "canavar" kelimesi başlarda Farsçadaki gibi "canlı hayvan" anlamında kullanılırken zamanla anlam kötüleşmesine uğramıştır.³⁰ Arapçadaki كُرْسِي kelimesi Kur'an'da "arş, kudret" manasında kullanılmış, sonraları ise ekseriyetle "kursü, sandalye" anlamlarını ifade etmiştir. "Savaşmak" anlamındaki قِتَال kelimesi de sonraları basit tartışmalar için bile kullanılır olmuştur.³¹ Yine "yaşlı erkek" manasındaki شَيْخ kelimesi eskiden ilim ve şeref bakımından saygın konumda bulunan kimseler için kullanılırken daha sonra anlamı sıradanlaşmış ve mertebeye bakılmaksızın herkes için kullanılır olmuştur.³²

1.5. Anlamın Tamamen Değişmesi

Sözcükler bazen kaynak dildekenden tamamen farklı bir anlamda kullanılarak anlam kaymasına uğrayabilmektedir. Bunu "başka anlama geçiş" olarak da ifade edebiliriz. Köktürk yazıtlarında "kırmak, kesmek" anlamında kullanıldığı görülen "üzmek" kelimesi bu tür değişime örnek gösterilebilir.³³ Arapçada "savaşta çıkan ses" anlamındaki وَعْى ve وَاغْيَة kelimeleri de sonraları yalnızca "savaş" manasında kullanılmıştır.³⁴ مَلِك sözcüğü ise Cahiliye Araplarınca "tanrı niteliğinde

²⁴ İbn Manzûr, "Lisânü'l-'Arab" (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1707), 2400.

²⁵ Abdulkadir Ebû Şerîfe, *İlmü'd-Delâle ve'l-Mu'cemu'l-'Arabî*, 1. Bs (Amman: Daru'l-Fikr, 1989), 65.

²⁶ Ahmed Muhtar Ömer, "Mu'cemu'l-Lügati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra" (Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 2008), 933.

²⁷ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 11.

²⁸ Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 158.

²⁹ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 11.

³⁰ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3: 218.

³¹ Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 156-157.

³² Kınar, *Anlambilimi ve Arap Anlambilimi*, 175.

³³ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3: 217.

³⁴ Bk. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekî (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâîyn, 1408/1987), 244.

tapınılacak varlık” olarak telakki edilirken Kur’an-ı Kerim bağlamında anlam kaymasına uğramış ve “Allah’a itaatle mükellef varlık” mefhumunu ifade etmiştir.³⁵

1.6. Somut Anlamdan Soyut Anlama Geçiş

Önceleri somut düzlemde kullanılan kimi sözcükler sonraları genellikle benzetme ilgisiyle birlikte soyut anlamlarda kullanılabilir. Arapçadaki عَفَّرَ sözcüğü bu bağlamda örnek gösterilebilir. Sözcük asıl itibariyle somut olarak “bir şeyi örtmek” manasına sahipken zamanla soyutlaşarak “hataların, günahların örtülmesi” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Nitekim aynı kökten türeyen غَفَّرَ ve غَفَّرَ sözcükleri “günahları örten, bağışlayan” anlamlarına gelmektedir. رَكَى (mastar: رَكَة) kelimesi de sözlükte “artmak, temiz olmak” gibi anlamlara gelirken sonraları özellikle Kur’an-ı Kerim bağlamında “nefsin arınması”³⁶ şeklinde soyut bir kavram olarak ele alınmıştır.³⁷

2. Arap Dilinde Anlam Değişmesinin Nedenleri

Arap dilinde anlam değişmelerinin en önemli sebepleri arasında şu faktörler sıralanabilir:

2.1. Dilsel Nedenler

Anlam değişmelerinin bir kısmı dilin yapısından ve özelliklerinden kaynaklı sebeplere dayanır. İnsan ile doğa arasında ilişki kurulması, mecazlar ve güzel adlandırmalar değişime yol açan etkenler arasındadır.³⁸ Sözcükler dilin yapısındaki esnekliğe bağlı olarak daralmalara veya genişlemelere uğrayabilir. Bazı âm kelimeler zamanla hâs anlamlar ifade etmeye başlayabilir. Bu şekilde Arap dilinde birçok örnek vardır. Söz gelimi bir yere “yönelmek” manasındaki حَجَّ sözcüğü İslam’ın gelişyle “Beytü’l-Haram’a yönelmek” anlamında hac ibadetini ifade etmek için kullanılmıştır.

صلاة sözcüğü de asıl itibariyle “dua” anlamındayken sonraları İslam’la birlikte “namaz” ibadetini belirtmek için kullanılmaya başlamıştır.³⁹ Öyle ki صَلَّوْا عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَّوْا عَلَيْكُمْ سَكَنٌ لَهُمْ اyetindeki صلاة sözcüğü “dua” şeklinde tefsir edilmektedir.⁴⁰ Bu bağlamda ayetin meali “*Onlara dua et, şüphe yok ki senin duan onlara huzur verir*”⁴¹ şeklinde olmaktadır.

Bazı hâs kelimeler de zamanla daha geniş anlamlar ifade etmeye başlayabilir. Örneğin ورد fiili başlarda “suyun olduğu yere varmak” anlamında görülürken zamanla kapsam alanı genişlemiş ve mutlak olarak “varmak, gelmek” manasında kullanılmaya başlamıştır.⁴² وَمَا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ *Musa Medyen suyuna varınca...*⁴³ ayetindeki ورد sözcüğü “suyun olduğu yer” bağlamında kullanılırken أَنْتُمْ هُنَا وَارِدُونَ *Hepiniz oraya (cehenneme) gideceksiniz*⁴⁴ ayetinde genel bağlamında kullanılmıştır.

Sözcüklerin kapsam alanı kullanıldığı ilmî sahaya göre de değişkenlik gösterebilir. Öyle ki bir sözcük yapısındaki esneklikten dolayı edebiyat, tarih siyaset ve hukuk gibi alanların her birinde farklı bir anlama işaret edebilir.⁴⁵ Söz gelimi مَحْضَرَم (muhadram) sözcüğü Arap edebiyatında İslam’ı kabul edip etmemesi dikkate alınmayıp hem Câhiliye hem de İslam döneminde eser veren şairler için kullanılmıştır. Emevî ve Abbasî dönemine şahit olanlar da tarihçiler tarafından bu isimle

³⁵ Şahin Güven, *Kur’an’ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu* (İstanbul: Denge Yayınları, 2005), 151-152.

³⁶ Bk. eş-Şems /9

³⁷ ed-Dâye, *İlmü’l-Dilâleti’l-Arabiyye*, 279-280.

³⁸ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3: 218.

³⁹ Abdolvâhid Vâfi, *İlmü’l-Luğa*, (Kahire: Nahdatu Mısır, 2004), 319-320.

⁴⁰ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli ’Âyi’l-Kur’ân*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (b.y.: Mu’essesetu’r-Risâle, 1420/2000), 454.

⁴¹ et-Tevbe 9/103.

⁴² Vâfi, *İlmü’l-Luğa*, 320.

⁴³ el-Kasas 28/23.

⁴⁴ el-Enbiyâ 21/98.

⁴⁵ Vâfi, *İlmü’l-Luğa*, 321.

nitelemişlerdir. Kelime yaygın anlamıyla ise hem Câhiliye devrinde hem de İslâmî dönemde yaşamış, Hz. Peygamber hayattayken veya vefatından sonra Müslüman olmuş ancak onu mümin olarak görememiş kimseleri ifade etmektedir.⁴⁶

Kelimelerin mecazi veya soyut anlamda kullanılması da zamanla hakiki anlamının yok olup mecazi anlamının onun yerine geçmesine yol açmaktadır. Bu durum benzerlik veya benzerlik dışı bir ilgiden dolayı gerçekleşebilir. Örneğin *مجد* kelimesi asıl anlamı itibarıyla “hayvanın karnının yemle dolması” iken⁴⁷ sonraları soyut bir anlam kazanarak “kişinin asaletle dolması” şeklinde yorumlanmıştır. *أفن* kelimesi de başlarda “devenin sütünün azalması” halini ifade ederken⁴⁸ zamanla “akıl noksanlığı” anlamında değerlendirilmeye başlamıştır.⁴⁹ Yine *رجل* (ayak) sözcüğünün mecazen *رجل الطاولة* (masanın ayağı), *رجل الكرسي* (sandalyenin ayağı) gibi anlamlarda kullanılması bunun örneklerindedir.⁵⁰ *عين* (göz) sözcüğü de aynı şekilde mecaz-ı mürsel yoluyla hakiki anlamı dışına çıkabilir. *بَعَثَ الْقَائِدَ عُيُونَ* (Komutan, casuslarını gönderdi.) cümlesinde *عُيُونَ* sözcüğü gerçek anlamda olmayıp casusları ifade etmek için kullanılmıştır. Yine *فَم* (ağız) sözcüğünün benzerlik ilgisiyle “delik”, “kapı ağzı”, “şişe ağzı” gibi anlamlara delalet etmesi bu bağlamda örnek gösterilebilir.⁵¹

Bir kelimenin olumsuz anlamda kullanılması da o kelimeyi zamanla anlam kaymasına uğratabilir. Söz gelimi Arapçadaki *أَبَدًا* zarfı aslında “sonsuzca kadar” anlamını ifade ederken olumsuz cümlelerde sıkça kullanılmasından dolayı zamanla “hiç, asla” manalarında algılanmaya başlamıştır. Yeterlilik ifade eden⁵² *قَط* sözcüğü de zamanla “asla” anlamında salt olumsuz bir ifade olarak telakki edilmeye başlamıştır.⁵³

Anlam değişimleri gramer kurallarının etkisiyle de gerçekleşebilmektedir. Dildeki kuralların tayin edilişi sözcüklerin anlamlarının insan zihnindeki yansımalarına etki etmektedir. Söz gelimi *ولد* kelimesi mutlak olarak “küçük çocuk” anlamını ifade ederken kelimenin müzekker kalıpta gelmesi zamanla sadece “erkek çocuk” şeklinde anlaşılmasına yol açmıştır.⁵⁴ Nitekim en-Nisâ suresinin 12. ayetinde geçen *وَلَدٌ* ve *فَإِنْ كَانَ لَكُمْ* “Çocukları varsa” ve *فَإِنْ كَانَ لَكُمْ* “Çocuklarınız varsa” ifadelerindeki *ولد* sözcüğü hem erkek hem de kız çocuklarını ifade etmek için kullanılmıştır.⁵⁵

Dilde meydana gelen tahrifler de anlam değişmesine götüren etkenler arasındadır. Anlamı kapalı olan kelimeler hatalı kıyaslamalar sonucu insanların zihinlerinde farklı anlamlarda yer edinebilir. Söz gelimi *عتيد* “hazır” kelimesi zihinlerde muğlak olduğu için hatalı kıyaslama sonucu *عتيق* “eski” ve *عتيد* “inatçı” anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁶ İnsanlar tarafından yaygın olarak bilinen anlamı “yeryüzü” olan *أرض* kelimesinin de sözlük anlamlarından birisi “üşütme, nezle” şeklindedir. Bahsi geçen sözcük aşağıdaki beyitte bu anlamda kullanılmıştır.

جَهَلْتَ سَعُوطَكَ حَتَّى ظَنَنْتَ
أَنْ قَدْ أَرْضْتَ وَلَمْ تَوْضُ

*Sana ne yaptığını anlayamadın. Öyle ki üşütmediğin halde üşüttüğünü zannettin.*⁵⁷

⁴⁶ Mehmet Efendioğlu, “Muhadramûn” (Ankara: TDV Yay., 2020), 30: 393-394.

⁴⁷ *مجد الناقة* “Deveye karnını doyuracak kadar yem verdi.” Bk. Ebû el-Hasan ‘Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhytu'l-a'zam*, thk. ‘Abd el-Hamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 7: 352.

⁴⁸ Bk. İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhytu'l-a'zam*, 10: 485.

⁴⁹ Vâfi, *İlmü'l-Luğa*, 321.; Ayrıca bk. Ebû'l-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'ihâ*, thk. Fuâd ‘Alî Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1998), 335.

⁵⁰ Ebû Şerîfe, *İlmü'd-Delâle ve'l-Mu'cemu'l-'Arabî*, 69.

⁵¹ Salim Süleyman el-Hammâş, *el-Mu'cem ve İlmü'd-Delâle*, 2008, 78.

⁵² İbn Manzûr, “Lisânü'l-'Arab”, 3672.

⁵³ Vâfi, *İlmü'l-Luğa*, 321.

⁵⁴ Vâfi, *İlmü'l-Luğa*, 322.

⁵⁵ Bk. Ebû'l-Berekât ‘Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yûsuf ‘Alî Budeyvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 337.

⁵⁶ Ramazan Abduttevvâb, *et-Tetavvuru'l-Luğavî Mezâhiruhû ve 'İleluhû ve Kavânînuhû*, 2. Bs (Kahire: Mektebetu'l-Hancî-Dâru'r-Rifâî, 1990), 190-191.

⁵⁷ İbn Kuteybe, *el-Me'âni'l-Kebîr fi Ebyâti'l-Me'âni*, thk. Sâlim el-Kerenkevî v.dğr (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifil-'Osmâniyye, 1368/1949), 795.

Yine ليث sözcüğünün anlamlarından birisi “örümcek” iken⁵⁸ sözcüğün yaygın olarak bilinen anlamı “aslan” şeklindedir.⁵⁹ Dildeki bir sözcüğün tahrif edilmemesi için o sözcüğün anlamının insan zihninde açık bir şekilde yer edinmesi gerekmektedir. Zihinlerde hangi anlama delalet ettiği açık olan sözcüklerin tahrif edilme ihtimali son derece düşüktür. Buna karşın anlamı kapalı kelimeler zamanla bozulma eğilimi gösterir.

Kelimelerin ses ve suret yönünden şeklini koruması tahrif ve bozulmaları engelleyen faktörlerdendir. Kelimelerin seslerinin değişimi beraberinde anlam kaymalarına götürür. Kelime sesini ve şeklini koruduğu sürece bağlı olduğu kökle olan ilişkisi zihinlerde daha kuvvetli bir şekilde algılanır. Bu ilişkinin güçlü olması ise mananın belirgin olmasını sağlar. ⁶⁰ Örneğin “gelmek” manasındaki حضر sözcüğü, bazı bölgelerde ses değişimine uğrayarak حظر şeklinde telaffuz edilmiştir. Söz konusu sözcüğün asıl manası ise “yasaklamak” şeklindedir.⁶¹ Burada yaşadığı ses değişimiyle حضر manasında kullanılır olmuştur. Bu bağlamda dikkat çekilecek örneklerden birisi de قماش sözcüğüdür. Günümüzde “kumaş” anlamında kullanılan bu kelime, sözlükte “insanların ayıpları”, “çer çöp” ve “ev eşyası” gibi anlamlara delalet etmektedir.⁶² Nitekim sözcük aşağıdaki beyitte bu anlamıyla karşımıza çıkmaktadır:

ولا الجدا من مُشْتَعَبِ حَبَاضٍ ولا قُمَاشَ الرَّمَعِ الأَحْرَاضِ

*İnsanların görmeyeceği şekilde ihsanda bulunmak ve insanların değersiz görülmesi sefillik değildir.*⁶³

قُمَاشَ sözcüğü günümüzde bilinen anlamıyla Farsçadaki كُمَاش kelimesinde alıntılanmıştır. Sözcükte ك harfi zamanla ق harfine dönüşmüş ve kelime قُمَاش şeklinde telaffuz edilmeye başlamıştır. Böylece Arap dilinin kelime haznesinde daha önce var olan bir kelime, ses değişiminden kaynaklı bir anlam kaymasına uğramıştır.⁶⁴

2.2. Tarihsel Nedenler

Toplumun kendisi, eşya veya toplumun eşyaya bakışı zamanla değişikliğe uğrayabilir. Bazen bir şeyin şekli veya kullanım alanı değişebilir ancak ismi aynen olduğu gibi kalır. Bu durumda bu şey kendisine isim verildiği ilk an ile sonrasında farklılık gösterir. Yine dil kuşaktan kuşağa aktarılırken de sözcüklerde anlam değişimleri yaşanabilir. Öyle ki sonra gelen nesil sözcükleri önce gelen neslin anladığı şekliyle anlamayabilir. Bütün bunların sonucunda da anlam değişiklikleri yaşanır. Örneğin خاتم “yüzük” sözcüğü “damgalamak” anlamındaki ختم kökünden gelmektedir. Başlarda kitaba uygulanan damgaya, sonraları ise yüzükte damganın bulunduğu halkalı kısma bu isim verilmiştir. Sonraları ise takı eşyası bağlamında bütün yüzükler için bu sözcük kullanılmıştır. دَبَابَة “tank” kelimesi de önceleri derilerden ve odunlardan yapılan ve sadece savaşçıları kalelerin yanına ulaştırmak için kullanılan bir savaş aracıydı. Günümüze gelindiğinde teknolojinin de gelişmesiyle bu aracın şekli ve üretildiği madde tamamen değişmiş ve çok amaçlı kullanılır olmuştur. Yine günümüzde “tren” için kullanılan قطار kelimesi eskiden seyir halinde sıra sıra dizilmiş olan develer için kullanılan bir tabirdi.⁶⁵

Yine ريشة “tüy” kelimesi de önceleri “yazı yazılan alet” şeklinde tanımlanırken sonraları yazı aletlerinin gelişimiyle anlam değişikliğine uğramıştır.⁶⁶

⁵⁸ Bkz. İbn Manzûr, “Lisânü'l-‘Arab”, 4112. Ayrıca bkz. Ebû Manşûr Mugammed b. Agmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk Muhammed ‘Avd Mir‘ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-‘Arabî, 2001), 3: 198.

⁵⁹ Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 136.; Ömer, *İlmü'd-Delâle*, 240.

⁶⁰ Vâfi, *İlmü'l-Luğa*, 321-322.

⁶¹ Asutay, *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin el-Hasâ'isteki Temelleri*, 126.

⁶² İbn Manzûr, “Lisânü'l-‘Arab”, 3738.

⁶³ Halîl b. Aḥmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmerrâ'î (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 1: 367.

⁶⁴ Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 138-139.

⁶⁵ el-Hammâs, *el-Mu'cem ve İlmü'd-Delâle*, 75. (http://www.angelfire.com/tx4/lisan/lex_zam/dilalahessays/dilalah.pdf)

⁶⁶ Abduttevvâb, *et-Tetavvuru'l-Luğavî Mezâhiruhû ve 'İleluhû ve Kavânînuhû*, 190.

Tarihsel süreç boyunca insanın, içinde bulunduğu toplumun ve devletin tavırları sözcüklerin anlamlarına etki edebilir. Bu noktada daha önce olumlu telakki edilen şey zamanla olumsuz görülmeye başlayabilir. Aynı şekilde olumsuz kabul gören bir şey de sonraki süreçlerde olumlu algılanabilir. Söz gelimi خمر “içki” kelimesi Cahiliye devrinde cömertliğin ve misafirperverliğin simgesi ve insanların övünç kaynaklarından biriydi. İslam’ın gelmesiyle birlikte içki haram kılınmış, bunun sonucunda da toplumun ona bakışı değişmiştir. Zamanla da bu sözcük insan zihninde olumsuz bağlamda değerlendirilmeye başlamıştır. Hukukun gelişmesiyle bir suç mesabesinde telakki edilmeye başlayan ثأر (intikam) sözcüğü de Cahiliye döneminde bir şeref simgesiydi. Bu minvalde Cahiliye şairlerinden Âmir b. Tufeyl’in şu beyitlerini örnek verebiliriz:

إِن أَعَزُّ زُبَيْدًا أَعَزُّ قَوْمًا أَعَزَّةً مُرَكَّبُهُمْ فِي الْحَيِّ خَيْرٌ مُرَكَّبِ
وَإِن أَعَزُّ حَيِّي حَتَّعِمٍ فِدْمَائِهِمْ شِفَاءٌ وَخَيْرٌ الثَّأْرِ لِلْمَتَأَوِّبِ

Zübeyd'e hücum edersem izzetli bir topluluğa hücum etmiş sayılırım. Onların mahalledeki toplulukları en hayırlı topluluktur.

*Has'am'ın iki mahallesine hücum edersem bilin ki onların kanı şifadır. En iyi intikam geceleyin yerine getirilendir.*⁶⁷

ربا “faiz” ve فُمار “kumar” sözcüklerinde benzer bir gelişme olmuş ve bu sözcükler zamanla insanların zihinlerinde olumsuz bir anlam kazanmıştır.⁶⁸ حَاجِب sözcüğü de Endülüs devletinde “başbakan” unvanını ifade ederken sonraları anlam kötüleşmesine uğramış ve insanlarca “kapıcı” olarak algılanmaya başlamıştır.⁶⁹

Bilimin gelişmesi ve buna paralel olarak bilgi haznesindeki artışlar var olan sözcüklerin anlam dünyasını değiştiren ve geliştiren etkenler arasında görülebilir. Örneğin ذرة “atom” kelimesi önceleri “maddenin en küçük yapı taşı” anlamını taşıyordu. Modern Fizik biliminin gelişmesiyle atomdan da küçük parçaların varlığı tespit edilmiş ve bu da ذرة kelimesinin işaret ettiği anlamı değiştirmiştir. Önceleri evrendeki en büyük varlık olarak tanımlanan شمس “güneş” sözcüğü de bilimin gelişmesi ve farklı yıldızların keşfedilmesiyle anlam içeriğindeki bu özelliğini kaybetmiştir.⁷⁰

Tarihsel süreç içerisinde sözcüklerin popülerliğini sürdürmesi ve her nesilde kullanılagelmesi onların zamanla yeni anlamlar kazanmasına yol açmaktadır. Söz gelimi مَكْتَب sözcüğü asıl itibariyle “üzerinde yazı yazılan eşya” anlamındayken zamanla kullanım sahası genişlemiştir. Sözcük sonraları “masanın bulunduğu yer, ofis” anlamında kullanılmış, günümüze gelindiğinde de مَكْتَب الصِّحَّة “sağlık merkezi”, مَكْتَب الأَنْبَاء “haber ajansı” ifadelerinde olduğu gibi “büro, ajans, daire, merkez” gibi farklı anlamlara delalet etmeye başlamıştır.⁷¹ Böylece söz konusu sözcük farklı zaman dilimlerinde farklı manalara sahne olmuştur. Benzer durum تَعَالَى sözcüğünde de görülmektedir. تَعَالَى fiilinden emir kalıbında gelen bu sözcük asıl itibariyle “yüksel, yükseğe çık” anlamlarındadır. Nitekim تَعَالَى Allah ifadesinde olduğu gibi Allah lafzının peşinden gelen sözcük onun yüceliğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu sözcük Araplar arasındaki yaygın kullanımından dolayı zamanla anlam değişimine uğrayarak “gel” manasını ifade eder olmuştur.⁷²

2.3. Sosyal ve Kültürel Nedenler

Anlam değişimleri toplumların yaşayış tarzları ve geçirdikleri sosyal ve kültürel değişimlerden de kaynaklanabilir. Önceleri bir toplumda kullanılan bir kelime zamanla toplumun bakış açısına göre anlamsal açıdan yeni bir mefhum kazanabilir. Söz gelimi Yunancadan Türkçeye geçen, oradan da Arapçaya geçen ve Mısır’da Mehmet Ali Paşa’dan sonra kullanılmaya başlayan أفندي

⁶⁷ *Dîvânu Âmir b. Tufeyl* (Beyrut: Dâru Sadir, 1979), 27.

⁶⁸ el-Hammâş, *el-Mu'cem ve İlmu'd-Delâle*, 75-76.

⁶⁹ Abduttevvâb, *et-Tetavvuru'l-Luğavî Mezâhiruhû ve 'İleluhû ve Kavânînuhû*, 193.

⁷⁰ el-Hammâş, *el-Mu'cem ve İlmu'd-Delâle*, 76.

⁷¹ Ömer, “Mu'cemü'l-Lüğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra”, 1904.

⁷² Abduttevvâb, *et-Tetavvuru'l-Luğavî Mezâhiruhû ve 'İleluhû ve Kavânînuhû*, 198.

“efendi” (kök. afentis) sözcüğü⁷³ başlarda sadece devletin önemli mevkilerinde görev yapan şahıslar için kullanılıyordu. Daha sonra sıradanlık kazanarak toplum içerisinde statüye bakılmaksızın herkes için kullanılır olmuştur. شَيْخ “şeyh” kelimesinin de zamanla ilim ve şeref bakımından hangi statüde bulunduğu bakılmayıp herkes için kullanılmaya başlamasının benzer sebepten medyana geldiğini düşünebiliriz.

Toplumların yeni din, ideoloji ve felsefi düşüncelerle karşılaşmasının dildeki sözcüklerin anlamları üzerinde etkisi vardır. Öyle ki Arapların Cahiliye devrinin akabinde yeni bir dinle tanışması ve bu dinle paralel olarak yeni bir kültürün filizlenmesi zamanla dildeki kelimelerin kapsam ve kullanım alanlarına da etki etmeye başlamıştır. Daha önce bahsi geçen صلاة “namaz”, حَجَّ “hac”, مُؤْمِن “mümin”, مُنَافِق “munafık”, كَافِر “kâfir” gibi sözcüklerin kapsam alanının daralması ve zamanla salt dinî kullanımlar şeklinde telakki edilmesinin en önemli sebeplerinden birisi de toplumun yaşadığı dinî ve kültürel değişimlerdir. Daha somut bir örnek verilecek olursa⁷⁴ فَسَقَ sözcüğü Cahiliye toplumu tarafından فَسَقَتِ الرُّطْبَةُ “Bitki filiz verdi” manasında algılanırken İslam’ın ortaya çıkışından sonra kelimenin anlamı “Allah’a karşı itaatsizlik” şeklinde değişikliğe uğramıştır.⁷⁵

Toplumların kültürel anlamda yaşadıkları gelişmeler de sözcüklerin medlullerine etki etmiştir. Örneğin tiyatro ve sinemanın ortaya çıkışıyla bu sahalarda kullanılacak kavramlar yaratmak için mevcut sözcüklere yeni anlamlar yüklenmiştir. “Temsil etmek” manasındaki التَّمثِيل sözcüğü “tiyatroculuk, oyunculuk” anlamlarını; “çıkarmak” manasındaki الإِخْرَاج sözcüğü ise “film çıkarmak, yönetmenlik yapmak” anlamlarını karşılamaya başlamıştır. Basın alanından örnek verecek olursak söz gelimi “yaymak” manasındaki الإِذَاعَةُ sözcüğü “radyoculuk” mefhumunu ifade eder olmuştur.⁷⁶

2.4. Siyasi Nedenler

Devletlerin politikaları ve olaylar karşısında benimsedikleri tavırlar dildeki sözcüklerin kullanım alanlarına da yansiyabilir. Örneğin Mısır’da kullanılan أمير “emir”, صَاحِبِ السُّمُو “majesteleri”, أفندي “efendi”, بك “bey” ve باشا “paşa” gibi unvan ifade eden sözcükler ilerleyen süreçlerde -özellikle 1952 Mısır devriminin sonucu- kullanımdan kalmış ve yerine ekseriyetle benzer anlamlara sahip سَيِّد sözcüğü yayınlamaya başlamıştır.⁷⁷ Yine 1967 Arap-İsrail Savaşı’nda Arapların mağlup edilmesiyle “yenilgi, hezimet” manasındaki هَزِيمَةٌ kelimesi bu bağlamda kullanımdan kalkmış ve bunun yerine kökü itibarıyla “hastalığın nüksetmesi” anlamındaki نَكْسَةٌ kelimesi⁷⁸ söz konusu yenilgiyi ifade etmek için “çöküntü” manasında kullanılır olmuştur.⁷⁹

2.5. Çok Kullanımdan Kaynaklı Nedenler

Bir kelimenin çokça kullanımı o kelimenin anlamının da değişmesini tetiklemektedir. Zira zihin, dilin esnekliğini kullanarak kelimeyi her defasında değişik taraflara doğru yönlendirmekte, bu durum da ona yeni manalar ortaya çıkarmayı ilham etmektedir. Söz gelimi عَمَلِيَّة “operasyon” kelimesi zamanla farklı mecralarda kullanılmış ve kullanıldığı her bir mecrada yeni bir anlam kazanmıştır. Tıpta “cerrahi operasyon” anlamını ifade ederken askerlik bağlamında “askerî harekât, askerî operasyon” manalarına işaret etmektedir. Yine زراعة sözcüğü de temelde “tarım yapmak” anlamına sahipken zamanla Tıp bilimi bağlamında “organ nakli” veya “saç ekimi” gibi işlemleri ifade etmek için kullanılmaya başlamıştır. جُدْر “kök” sözcüğüne baktığımızda da aynı durumu görüyoruz. Sözcük, bir

⁷³ Orhan F. Köprülü, “Efendi-TDV İslam Ansiklopedisi” (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10: 456. Ayrıca bkz. Ömer, “Mu’cemü’l-Lüğati’l-Arabîyyeti’l-Mu’âsıra”, 104.

⁷⁴ Bkz. Hasan Akreş, “Tetavvuru’l-Luğa ve Eseruhû fi’l-Kur’ani’l-Kerîm”, *Eskiyeni*, 29 (Güz 2014): 184-190.

⁷⁵ Kınar, *Anlambilimi ve Arap Anlambilimi*, 145.

⁷⁶ Ahmed Abdurrahman Hammad, *Avâmilu’t-Tetavvuru’l-Luğavî*, 1. Bs (Beyrut: Daru’l-Endülüs, 1983), 123.

⁷⁷ Isamuddin Abdulsalam Ebu Zulâl, *et-Ta’bîr `ani’l-Mahzûri’l-Luğavî ve’l-Muhassini’l-Lafzî fi’l-Kur’ani’l-Kerîm* (Doktora, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2001), 71.

⁷⁸ Bkz. Ömer, “Mu’cemü’l-Lüğati’l-Arabîyyeti’l-Mu’âsıra”, 2282.

⁷⁹ Ebu Zulâl, *et-Ta’bîr `ani’l-Mahzûri’l-Luğavî ve’l-Muhassini’l-Lafzî fi’l-Kur’ani’l-Kerîm*, 71.

bitkinin köküne işaret ettiği gibi bir sözcüğün kaynağı veya kökeni anlamına da gelmektedir. Kelime diğer yandan matematikte bir sayıyı da ifade etmektedir.⁸⁰

2.6. İsimlendirme İhtiyacı

İletişim aracı olan dil, nesnelere ve fikirleri göz önünde canlandıracak sembollerin kullanıma dayanmaktadır. Yeni ortaya çıkan bir nesne veya durum için onu gösterecek bir sembole ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da dilde hali hazırda var olan bir sözcüğün anlam genişlemesine uğratılmasıyla gerçekleşebilmektedir. Bir lafız türetilirken çoğunlukla kendisine herhangi bir yönden benzeyen başka bir lafızdan alıntılama bulunur. Örneğin nahiv ilminin doğup gelişmesiyle bu bilim dalı çerçevesinde kullanılacak kavramlara ihtiyaç duyulmuştur. رَفَع “kaldırmak”, نَصَب “dikmek, kurmak”, حَزَم “çekmek”, حَزَم “kesmek” gibi sözcükler Nahiv ilmi bağlamında kendi kök anlamları dışına çıkarak bu ilme ait terimler haline gelmiştir. Yine insanların kullandıkları araç ve gereçlerin parçaları için özel adlandırmalara ihtiyaç duyulmuştur. Söz gelimi yay aletinin üst kısmı için يد “el”, alt kısmı için رَجُل “ayak”, orta kısmı için كَبِد “karaciğer” ve uç kısmı için de ظَفَر “tırnak” sözcükleri kullanılmıştır.⁸¹ İktisat bilminde de kavram ihtiyacını karşılamak için “şişme, genişleme” manasına sahip تَضَخُّم sözcüğü “enfasyon” anlamını, “daralma” manasındaki انْكِماش sözcüğü ise “deflasyon” anlamını ifade etmeye başlayarak bilimsel bir terim haline gelmiştir. Benzer şekilde bilim ve teknolojinin gelişmesi ve buna bağlı olarak yeni teknolojik ürünlerin ortaya çıkışıyla da bu ürünleri ifade edecek isimlere ihtiyaç duyulmuştur. Asıl itibarıyla “soğutucu” anlamındaki تَلْأَجَة “buzdolabı”, “ısıtıcı” anlamındaki سَفْحَان “sofben”, “akıp giden, yolda seyreden” anlamındaki سَيَّارَة “araba” sözcükleri bu minvalde örnek gösterilebilir.⁸² Arap dilinde isimlendirme ihtiyacı meselesinde dikkatimizi çeken husus ise sözcüklerin çoğunlukla yabancı unsurlardan değil de mevcut kelime müktesebatına yeni anlamlar eklenmesi suretiyle ortaya çıkarılmasıdır.

2.7. Yabancı Dillerin Etkisi

Bir dilde ihtiyaç ve zorunluluk halinde sözcük ihtiyacını gidermek için başka dillerden kelime alınarak kullanılmasına sıkça rastlanmıştır. Sürekli bir etkileşim halinde bulunan dillerin birbiriyle sözcük alışverişinde bulunması kaçınılmaz bir durumdur. Etkileşim sonucu bir dile intikal eden sözcük kaynak dildeki anlamını koruyamayarak değişiklik gösterebilir. Şöyle ki kaynak dilde anlam kapsamı geniş olan bir sözcük, aktarıldığı dilde daha özel bir anlam taşıyabilir. Aynı şekilde kaynak dilde özel anlama sahip bir sözcük de aktarıldığı dilde anlam genişlemesine uğrayabilir. Kimi durumlarda ise sözcüklerin anlamı aktarım sırasında tamamen değişebilir.⁸³ Söz gelimi Farsçadan Arapçaya geçen زَرُّون sözcüğü kaynak dilde “altın renkli” manasındadır. Kelime, ses değişimine uğrayarak زَرُّون şeklinde Arapçaya girmiş ve burada “içki, üzüm, üzüm ağaçları, üzüm dalları, kırmızı boya” gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁸⁴ Yine Arapçada ipek ve ipekten elde edilen eşyalar için حَرِير sözcüğü kullanılıyordu. Daha sonra اسْتَبْرَق, سُنْدُس ve دِيْبَاج sözcükleri “ipek” anlamını belirtmek için Farsçadan Arapçaya intikal etmiştir. Zamanla bu üç sözcük daha spesifik anlamlar kazanmış ve her biri belirli özelliklere sahip ürünleri ifade eder olmuştur. Bu durumun etkisiyle حَرِير sözcüğü özel anlamlarını kaybederek mutlak anlamda “ipek” manasında kullanılmaya başlamıştır.⁸⁵ شِعْر kelimesi ise Arap sözlüklerinde “bilinç, idrak, his” gibi anlamlara delalet etse de sonraları kazandığı “şiir” manasında İbranicedeki שִׁיר (şiir) sözcüğünün etkisi olduğu düşünülmektedir.⁸⁶

⁸⁰ el-Hammâş, *el-Mu'cem ve İlmu'd-Delâle*, 77.

⁸¹ el-Hammâş, *el-Mu'cem ve İlmu'd-Delâle*, 77.

⁸² Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 146-147.

⁸³ Vâfi, *İlmü'l-Luğa*, 324.

⁸⁴ Abdülğaffar Hâmid Hilal, *İlmü'l-Luğa Beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs*, 2. Bs (Kahire: Matba'atü'l-Cebelavî, 1986), 220.

⁸⁵ Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 150.

⁸⁶ Ebû Şerîfe, *İlmü'd-Delâle ve'l-Mu'cemü'l-'Arabî*, 78.

Bir kelimenin manası o kelimenin yabancı bir dildeki kullanımına bağlı olarak da değişebilir. Örneğin günümüz Arapçasındaki نجم “yıldız” kelimesi başka dillerin etkisiyle anlam genişlemesine uğramış ve gerçek anlamının yanı sıra “belirli bir meslek alanında ön plana çıkmış “sinema yıldızı, futbol yıldızı vs.” anlamında da kullanılmaya başlamıştır.⁸⁷ وَسَطٌ “orta” ve مُحِيطٌ “çember” sözcüklerinin “ortam, çevre” manalarında kullanılması, مدرسة “okul” sözcüğünün “ekol” anlamında kullanılmasının bu etkidenden kaynaklandığını söyleyebiliriz.⁸⁸

2.8. Psikolojik Nedenler

Anlam değişmelerinin önemli sebeplerinden birisi de insanların ruhsal, zihinsel ve psikolojik durumlarıdır. İnsan, ruhunda olumsuz havalara yaratan sözcüklerden kaçınır ve bunları ifade edecek yeni sözcüklere başvurur. Söz gelimi İbraniceden Arapçaya geçen هلاك sözcüğü kaynak dilde “gitmek” anlamında kullanılırken Arapçada zamanla مَوْتُ “ölüm” sözcüğüne alternatif bir kullanım haline gelmiş ve sonuç olarak bu anlamı ifade eder olmuştur. تُوِيَ “vefat etti, ömrü tükendi” sözcüğü de aynı sebeple مَاتَ kelimesi yerine kullanılmıştır.⁸⁹ Humma hastalığını ifade etmek için حُمَّى sözcüğü yerine مَرَضٌ حَبِيثٌ yerine سَرَطَانٌ kullanılması, kanser hastalığını belirtmek için مَرَضٌ حَبِيثٌ yerine مَرُوكَةٌ kullanılması bu bağlamda örnek verilebilir.⁹⁰ Tuvalet sözcüğünü belirtmek için de مُسْتَرَاحٌ ve مَبِيثُ الرَّاحَةِ, مُسْتَرَاحٌ ve مَرِحَاضٌ gibi ince ifadelerin kullanımı tercih edilmiştir.⁹¹

İnsan, bir olay karşısındaki bulunduğu psikolojik durumu sözcüklere yüklediği anlamlarla da yansıtabilir. Söz gelimi رَوْعٌ “korkmak” sözcüğünden türeyen رَائِعٌ kelimesi insanın bir durum karşısındaki beğeni ve şaşkınlığını ifade etmek için “harika, muhteşem” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Benzer şekilde sözlük anlamı “korkutucu” olan رَهِيْبٌ sözcüğü de bu minvalde kullanılarak “şahane, müthiş” manalarında bir beğeni ve şaşkınlık ifadesi olarak kullanılmıştır.⁹²

Sonuç

Dil insanlar arası iletişimi sağlayan ve insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli unsurlardan birisidir. Tarih boyunca toplumların kullandıkları dildeki kelime hazneleri savaş, göç, devrim, ticari olaylar, sosyal ve kültürel faktörler gibi çeşitli sebeplerden dolayı sürekli bir hareketlilik ve değişim içerisinde olmuştur. Bir dildeki anlam değişimlerinin tespiti ve buna neden olan faktörleri bilmek o dili ortaya çıktığı günden bugüne anlamak açısından önemlidir.

Dilde anlam değişmelerinin bir kısmı dilin yapısından ve özelliklerinden kaynaklı sebeplere dayanır. Bu tür dilsel sebepler dilde anlam daralmalarına, genişlemelerine, en nihayetinde anlam değişmelerine sebep olur.

Tarihi olaylar da anlam değişmelerine sebep olan etmenler arasındadır. Tarih boyunca insanın, içinde bulunduğu toplumun ve devletin tavırları sözcüklerin anlamlarına etkiler. Bir noktada daha önce olumlu telakki edilen şey zamanla olumsuz görülmeye başlayabilir. Aynı şekilde olumsuz kabul gören bir şey de sonraki süreçlerde olumlu algılanabilir. Bu da anlam olayının sözcüklerde gerçekleşmesine sebep olur. Bununla birlikte tarihsel süreçte bilimin gelişmesine paralel olarak bilgi haznesindeki artış sözcüklerin anlam dünyasını değiştiren etmelere sebep olur.

Anlam değişimleri sosyal ve kültürel faktörlerden de kaynaklanabilir. Sürekli değişen toplumda tedavüldeki sözcüklerin başka anlamlara bürünmesi olağan bir durum olarak ortaya çıkar.

⁸⁷ Mehmet Ali Şimşek, *Arap Dilinde Çok Anlamlılık ve Karine İlişkisi* (Doktora, Selçuk Üniversitesi, 2000), 81. İngilizcedeki *star* (yıldız) sözcüğü bu bağlamda kullanılabilir.

⁸⁸ Bkz. Muhammed el-Mubârek, *Fıkhu'l-Luğa ve Hasâisu'l-Arabiyye*, 2. Bs (Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1964), 216. Fransızca *milieu* (orta) “çevre” anlamında *école* (okul) “ekol” anlamında kullanılmaktadır. İngilizcedeki *medium* (orta) ve *school* (okul) sözcüklerinde de aynı durum söz konusudur.

⁸⁹ Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 143.

⁹⁰ Abdu'ttevvâb, *et-Tetavvuru'l-Luğavî Mezâhiruhû ve 'İleluhû ve Kavânînuhû*, 203.

⁹¹ Enîs, *Delâletü'l-Elfâz*, 141-142.

⁹² el-Hammâş, *el-Mu'cem ve İlmu'd-Delâle*, 78-79.

Aynı şekilde toplumların yeni din, ideoloji ve felsefi düşüncelerle karşılaşmasının dildeki sözcüklerin anlamları üzerinde etkisi olduğu da görülür.

Devletlerin politikaları ve olaylar karşısında benimsedikleri tavırlar dildeki sözcüklerin kullanım alanları üzerinde etkili olabilir. Dolayısıyla anlam değişiminin sebeplerinden birisi de siyasi olaylardır. Bunun yanında bir kelimenin çok kullanılması da kelimenin anlamının değişimini tetikleyebilir.

Yine değişen dünyada yeni şeylerin ortaya çıkması, eşyayı yeniden isimlendirme zarureti doğurmuştur. Dilde zorunluluk halinde sözcük ihtiyacını gidermek için başka dillerden kelime alınarak kullanılmasına sıkça rastlanmıştır. Son olarak anlam değişmelerinin önemli sebeplerinden birisi de insanların ruhsal, zihinsel ve psikolojik durumlarıdır. İnsan, ruhunda olumsuz havalara yaratan sözcüklerden kaçınır ve bunları ifade edecek yeni sözcüklere başvurur. Bu da bazı sözcüklerin anlamlarında değişime sebep olur.

İntihal Taraması Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi/ <i>This paper was checked for plagiarism</i>
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Etik Komite Onayı Ethical Approval	Fırat Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının ... tarihli ... sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelere bağlı kalınmıştır. <i>An application for ethical approval was made to Fırat University Ethics Committee and the necessary ethical permissions were obtained with the decision numbered dated ...2022. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.</i>
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması Design of Study: RM (%50), FT (%50) Veri Toplanması Data Acquisition: RM (%50), FT (%50) Veri Analizi Data Analysis: RM (%50), FT (%50) Makalenin Yazımı Writing up: RM (%50), FT (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision: RM (%50), FT (%50)
Finansman Grant Support	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors have no conflict of interest to declare</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License</i>
Telif Hakkı Copyright	Yazar(lar) Author (s): Ramazan Meşe – Furkan Taysan

Kaynakça | References

- Abduttewvâb, Ramazan. *et-Tetavvuru'l-Luğavî Mezâhîruhû ve 'İleluhû ve Kavânînuhû*. 2. Bs. Kahire: Mektebetu'l-Hancî-Dâru'r-Rifâî, 1990.
- Akreş, Hasan. "Tetavvuru'l-Luğa ve Eseruhû fi'l-Kur'ani'l-Kerîm". *Eskiyeni*. 29 (Güz 2014): 179-194.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982.
- Asutay, Muhammet Mücahit. *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin el-Hasâ'isteki Temelleri*. Doktora, Atatürk Üniversitesi, 2003.
- Dâye, Fayız. *İlmü'd-Dilâleti'l-'Arabîyye*. Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1996.
- Dîvânu Âmir b. Tufeyl*. Beyrut: Dâru Sadir, 1979.
- Ebû Şerîfe, 'Abdulkâdir. *İlmü'd-Delâle ve'l-Mu'cemu'l-'Arabî*. 1. Bs. Amman: Daru'l-Fikr, 1989.
- Ebû Zulâl, 'İsâmuddîn 'Abdusselâm. *et-Ta'bîr 'ani'l-Mahzûri'l-Luğavî ve'l-Muhassini'l-Lafzî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Doktora, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2001.
- Efendioğlu, Mehmet. "Muhadramûn". 30: 393-394. Ankara: TDV Yay., 2020.
- Enîs, İbrâhîm. *Delâletü'l-Elfâz*. 3. Bs. Kahire: Mektebetu Encelu'l-Mısriyye, 1976.
- Ezherî, Ebû Manşûr Muhammed b. Aḥmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-Luğa*. Thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, 2001.
- Güven, Şahin. *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*. İstanbul: Denge Yayınları, 2005.
- Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. Thk. Mehdî el-Maḥzûmî - ve İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- Hammâd, Ahmed 'Abdurrahmân. *Avâmilu't-Tetavvurul'l-Luğavî*. 1. Bs. Beyrut: Daru'l-Endülüs, 1983.
- Hammâş, Sâlim Süleymân. *el-Mu'cem ve İlmü'd-Delâle*. 2008.
- Hâzîmî, Ulyân b. Muhammed. "Arap Anlam Bilimi". *B.Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. Trc. Tahsin Yurttaş 1/2 (2014): 89-112.
- Hilâl, 'Abdulğaffâr Hâmid. *İlmü'l-Luğa Beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs*. 2. Bs. Kahire: Matba'atü'l-Cebelavî, 1986.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî. *Cemheretu'l-Luğa*. Thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Me'ânî'l-Kebîr fî Ebyâti'l-Me'ânî*. Thk. Sâlim el-Kerenkevî v.dğr. 3 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1368/1949.
- İbn Manzûr. "Lisânü'l-'Arab". Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1707.
- İbn Sîde, Ebû el-Ḥasan 'Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî. *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭu'l-a'zam*. Thk. 'Abd el-Ḥamîd Hendâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1421/2000.
- Kınar, Kadir. *Anlambilimi ve Arap Anlambilimi*. İstanbul: Ravza Yay., 2008.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.
- Köprülü, Orhan F. "Efendi". 10: 455-456. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Mubârek, Muhammed. *Fıkhü'l-Luğa ve Hasâisu'l-'Arabîyye*. 2. Bs. Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1964.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât 'Abdullâh b. Aḥmed en-. *Medâriku't-Tenzîl ve Ḥaḳâîku't-Te'vîl*. Thk. Yûsuf 'Alî Budeyvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Ṭayyib, 1419/1998.
- Ömer, Ahmed Muhtar. *İlmü'd-Delâle*. Kahire: Âlemü'l-Kutub, 1998.
- Ömer, Ahmed Muhtar. "Mu'cemü'l-Lüğati'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsıra". 3368. Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 2008.
- Sav, Bahattin. "Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme". *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23/1 (2003): 147-166.

- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luġa ve Envâ'ihâ*. Thk. Fuâd 'Alî Manşûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Şimşek, Mehmet Ali. *Arap Dilinde Çok Anlamlılık ve Karine İlişkisi*. Doktora, Selçuk Üniversitesi, 2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*. Thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. 14 Cilt. b.y.: Mu'essesetu'r-Risâle, 1420/2000.
- Vâfî, Abdulvâhid. *İlmü'l-Luġa*. 9. Bs. Kahire: Nahdatu Mısır, 2004.